

Europejskie stosunki narodowościowe. Aspekty duchowe i materialne,
pod redakcją naukową Bernadetty Nitschke, Zielona Góra 2010, ss. 158

Problematyka związana z kształtowaniem się stosunków narodowościowych i etnicznych na kontynencie europejskim stała się szczególnie aktualna po upadku modelu stosunków międzynarodowych, opartego na dominacji dwóch mocarstw: Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR) oraz Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej (USA). Po roku 1989 rozpoczął się dynamiczny proces erozji reżimów komunistycznych w państwach bloku sowieckiego. Polacy, Niemcy, Czesi, Słowacy, Węgrzy oraz pozostałe narody Europy Środkowo-Wschodniej odzyskały możliwość samostanowienia. Ta swego rodzaju „euforia” panująca w Europie została gwałtownie przerwana wybuchem konfliktu o podłożu etniczno-religijnym na Półwyspie Bałkańskim. Narody Europy po raz kolejny od zakończenia II wojny światowej stały się świadkiem czystek etnicznych, prześladowań na tle religijnym czy ostatecznie ludobójstwa, którego inspiracją były właśnie narodowościowe. Zaangażowanie Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ), Paktu Północnoatlantyckiego (NATO) oraz Unii Europejskiej (UE) doprowadziło do przywrócenia stabilizacji w tym rejonie „starego” kontynentu.

Mając jednak na uwadze pamięć tych tragicznych wydarzeń ostatniej dekady ubiegłego stulecia, przedstawiciele nauk społecznych i humanistycznych, a w szczególności nauk politycznych zobowiązali się do prowadzenia ustawicznych badań nad problematyką kształtowania się stosunków narodowościowych i etnicznych w Europie. Wśród licznych monografii i opracowań zbiorowych, które ukazały się w tej dziedzinie na polskim rynku wydawniczym w roku 2010, znalazła się również praca zbiorowa pt. *Europejskie stosunki narodowościowe. Aspekty duchowe i materialne* przygotowana pod kierunkiem Bernadetty Nitschke¹.

---

¹ *Europejskie stosunki narodowościowe. Aspekty duchowe i materialne*, red. B. Nitschke, Zielona Góra 2010.

Recenzowana publikacja składa się z szesnastu zróżnicowanych tematycznie artykułów, które przedstawiają wybrane problemy, związane z przekształceniami narodowościowymi i etnicznymi na kontynencie europejskim głównie w XX i XXI wieku. Uwzględniając ten fakt, redaktor naukowy w sposób oczywisty nie podjął próby wydzielenia odrębnych części tematycznych książki, która po prostu byłaby niemożliwa. Dlatego też zostały one rozmieszczone alfabetycznie według nazwisk autorów. Każda część stanowi odrębną całość, co umożliwia swobodne wykorzystanie do celów badawczych zawartych w niej informacji czy danych statystycznych. Przy czym należy zaznaczyć, że redaktor naukowy dopilnował również, aby każdy zamieszczony tekst spełniał rygorystyczne kryteria wydawnicze. Dodatkowym atutem publikacji jest fakt, że wśród autorów można odnaleźć zarówno doświadczonych pracowników naukowo-dydaktycznych czołowych, polskich uniwersytetów i szkół wyższych, jak i doktorantów rozpoczynających badania w tej dziedzinie. Jednocześnie dla zapewnienia interdyscyplinarnego podejście do podejmowanej problematyki, B. Nitschke zwróciła się o opracowanie poszczególnych części niniejszych studiów do przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych: historyków, politologów, a także socjologów i kulturoznawców.

Publikację otwiera tekst autorstwa Tomasza Browarka, który opisał problematykę życia religijnego mniejszości niemieckiej w Polsce pomiędzy 1945 a 1989 rokiem w kontekście bilateralnych relacji polsko-niemieckich. Przedstawił on zarys procesu ewolucji stanowiska rządu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL) wobec swobody prowadzenia kultu religijnego Niemców, pozostałych na terenie państwa polskiego. Zaznaczył, że władze PRL z jednej strony tolerowały prowadzenie praktyk religijnych w języku niemieckim na terenie Dolnego Śląska oraz Zachodniego Pomorza. Z drugiej zaś strony wydały całkowity zakaz kultu religijnego w języku ojczystym dla ludności niemieckiej, uznanej wówczas jedynie za autochtoniczną, na terenie Górnego Śląska oraz Warmii i Mazur. Odpowiednio na łamach recenzowanej publikacji tematykę funkcjonowania mniejszości polskiej w Niemczech poruszył Adrian Dawid, który w sposób syntetyczny przedstawił losy Karwatów i Kośni w przed i po wojennej strukturze Polonii berlińskiej.

W drugim artykule Natalia Cwicinskaja opisała prawno-międzynarodowe instrumenty ochrony mniejszości narodowych na tle wewnętrznych rozwiązań prawnych Republiki Mołdowy. Autorka dokonała zestawienia porównawczego współistniejących norm prawnych w ramach mołdawskiego systemu prawnego.

Ponadto wskazała na występujące trudności w zawieraniu dwustronnych porozumień o wzajemnej ochronie praw mniejszości narodowych przez Republikę Mołdowa, a także realizacji innych umów międzynarodowych w tej dziedzinie.

W recenzowanej książce można odnaleźć również rozważania odnoszące się do sytuacji mniejszości łemkowskiej w Polsce. Po pierwsze – Leszek Filipiak zajął się problemem instytucjonalnego dualizmu tożsamościowego Łemków w III RP. Przedstawił formy działalności dwóch organizacji reprezentujących interesy tej grupy przed władzami polskimi: powstałego 7 marca 1989 roku Stowarzyszenia Łemków oraz funkcjonującego od 30 grudnia 1989 roku Zjednoczenia Łemków. Autor podjął również próbę oceny istniejącego podziału organizacyjnego wśród mniejszości łemkowskiej, a także wskazania na negatywne i pozytywne następstwa tego stanu. Po drugie – na łamach niniejszej publikacji zamieszczono tekst autorstwa Patrycji Trzeszczyńskiej, która dokonała przeglądu wybranych pamiątek łemków i Łemkowszczyzny w ujęciu antropologicznym. Na podstawie zebranego materiału autorka przedstawiła próbę rekonstrukcji obrazu samopostzegania mniejszości łemkowskiej.

Szczególnie ważnym zagadnieniem badawczym w procesie kształtowania się stosunków narodowościowych i etnicznych w Europie są przemiany, jakie zaszły pod tym względem na Bałkanach oraz w republikach poradzieckich. Problematyka ta znalazła swoje odzwierciedlenie aż w sześciu artykułach.

Zarówno Anna Jagiełło-Szostak, jak i Paweł Wawryszuk odnieśli się do kwestii stabilności całego Półwyspu Bałkańskiego w kontekście zmian konfiguracji narodowościowej i etnicznej. A. Jagiełło-Szostak, opisując koncepcję utworzenia „Wielkiej Albanii”, wskazała na konieczność poszanowania praw mniejszości albańskiej w Czarnogórze, Serbii, Kosowie, Macedonii i Grecji. Autorka uznała, że aspiracje zjednoczeniowe Albańczyków mogą doprowadzić do kolejnej destabilizacji w tym rejonie Europy. Natomiast P. Wawryszuk poddał analizie sytuację kosowskich Albańczyków przed interwencją Paktu Północnoatlantyckiego w roku 1999 i po niej. Opisał główne kierunki przemiany struktury narodowościowej i społeczno-politycznej Kosowa. Jednocześnie przedstawił najważniejsze wyzwania dla społeczności europejskiej związane z konsekwencjami prawnomiędzynarodowego uznania państwowości kosowskiej.

Przydatne są również artykuły opisujące problematykę stosunków narodowościowych i etnicznych na Półwyspie Krymskim, Północnym Kaukazie, Ukrainie czy wreszcie w kontekście konfliktu pomiędzy Gruzją i Abchazją.

Przykładowo Andrzej Purat przedstawił represje stalinowskie, jakim poddawana była mniejszość polska zamieszkująca Ukrainę w latach 30. XX wieku. Andrzej Jakubowski scharakteryzował aktualny stan stosunków abchazko-gruzyńskich w ujęciu etniczno-demograficznym, a swoje wnioski badawcze poparł przede wszystkim zgromadzonymi informacjami oraz danymi statystycznymi. Natomiast Robert Kłaczyński skoncentrował swoje rozważania wokół problemu istnienia i funkcjonowania narodów Północnego Kaukazu w ramach Federacji Rosyjskiej. Na przykładzie aspiracji niepodległościowych Czeczenii podjął próbę dookreślenia skomplikowanego stanu stosunków narodowościowych i etnicznych w tym rejonie starego kontynentu. Uwzględniając ten kontekst, opisał działania partyzanckie Doku Umarowa, jak również sam przebieg akcji bojowych na terenie Emiratu Kaukaz w latach 2009-2010. Wreszcie Nedim Useinow opisał losy Tatarów Krymskich po utracie państwowości w roku 1783 roku. W sposób syntetyczny autor ten ukazał ewolucję postawy elit tatarskich wobec zmieniającej się rzeczywistości społeczno-politycznej w Europie, a także poszukiwania rozwiązań ochrony własnej tożsamości.

Interesujące i przydatne w praktyce dla polskiego czytelnika wydają się również teksty opracowane przez Kamila Glinkę i Pawła Kampę. Pierwszy z wymienionych dokonał pogłębionej analizy mechanizmów integracji uchodźców ze społeczeństwem polskim. Zbadał zarówno działalność administracji rządowej i obowiązujące normy prawne, jak i inicjatywy organizacji trzeciego sektora. Natomiast P. Kampa przedstawił sytuację prawną Polaków pochodzących z republik poradzieckich, którzy powracają do ojczyzny. Odmienne niż K. Glinka, autor skoncentrował się jedynie na przeglądzie istniejących rozwiązań prawnych w tej dziedzinie, co nieznacznie obniża wartość poznawczą artykułu, a także zobowiązuje do poszerzenia analizy omawianego problemu w ujęciu praktycznym.

Redaktor naukowy publikacji, chcąc odpowiednio zbilansować tematykę badawczą recenzowanej publikacji, zamieścił również tekst Filipa Kubiaczyka, odnoszący się bezpośrednio do nasilającego się kryzysu poczucia tożsamości narodowej w państwach Europy Zachodniej. Problem ten został opisany na podstawie analizy przejawów nacjonalizmu katalońskiego w Hiszpanii. Autor nie ograniczył swych badań do klasycznego, chronologicznego przeglądu konkretnych działań separatystów z Katalonii. Poszukiwał również odpowiedzi na

pytanie, czy w wyniku działań odśrodkowych poszczególnych regionów państwu hiszpańskiemu może grozić erozja.

Książkę zamykają rozważania Adama Zamojskiego odnoszące się do jakże aktualnej problematyki poszukiwania tożsamości europejskiej. Po pierwsze – autor wskazuje na elementy tworzące podstawę do poszukiwania „wspólnoty” europejskiej: filozofię grecką, system prawa rzymskiego, źródła naturalne, korzenie barbarzyńskie, religię chrześcijańską czy dorobek epoki oświecenia. Po drugie – A. Zamojski starał się dookreślić możliwe zagrożenia dla tożsamości europejskiej.

Za naturalne uzupełnienie rozważań A. Zamojskiego można uznać artykuł Joanny Szymoniczek, która przedstawiła zarys problematyki ochrony miejsc pamięci oraz cmentarzy wojennych z okresu II wojny światowej. Autorka ukazała ten ważny dla budowania tożsamości europejskiej problem na przykładzie losów grobów żołnierzy niemieckich na terenie Afryki Północnej oraz Przylądka Północnego po roku 1945.

Recenzowana publikacja została wzbogacona licznymi wynikami aktualnych badań statystycznych, które przedstawione w sposób zrozumiały i rzeczowy odnoszą się do zagadnień poruszanych w poszczególnych artykułach. Dodatkowo autorzy starali się wizualizować opisywane procesy, wprowadzając tabele, schematy czy wykresy.

Reasumując powyższe uwagi, można stwierdzić, że omawiane studia tematyczne wyróżniają się wysokim poziomem merytorycznym wśród dostępnych na polskim rynku wydawniczym opracowań o tym profilu badawczym. Autorzy poszczególnych artykułów koncentrowali się na poszukiwaniu rzetelnych podstaw badawczych dla prowadzonych rozważań, według których dokonali analizy konkretnych problemów z zakresu kształtowania się relacji narodowościowych i etnicznych w Europie, głównie po zakończeniu II wojny światowej. Na tej podstawie można polecić książkę czytelnikom, którzy pragną poszerzyć swoją wiedzę lub po prostu zapoznać się ze specyfiką narodowościową i etniczną „starego” kontynentu.

Jarosław Flakowski